

(divin. instit. 1.II.c.8.). « Cum sapere, id est veritatem quaerere omnibus sit innatum, sapientiam sibi admunt, qui sine ullo iudicio inventa maiorum probant, et ab aliis pecudum more ducuntur. » Aliud longe est, quod Patres complures dicere solent, ipsos philosophos gentiles ad cognitionem Dei perfectius excolendam habuisse adiutricem doctrinam revealatam ex sacris libris ab eis delibatam; quamquam philosophi eam doctrinam non « per modum fidei » recipiebant sed per modum philosophiae, quatenus ratione eam intelligebant, multoque minus ex ea primam hauserunt Dei notitiam. Quidquid vero de hoc censeas, certe in citatis locis Scripturae Rom. I. Sap. XIII. Act. XIV. XVII. manifestatio Dei in creaturis spectatur « obumbrante tantam dominationem idolatria, » atque ita rationi per se spectatae praecisione facta a subsidio doctrinae revelatae vires asseruntur et officium cognoscendi verum Deum.

CAPUT II.

DE CONSENSU CHRISTIANAE ANTIQUITATIS IN EXPLICATIONE EIUSDEM DOCTRINAE.

THESIS VI.

Consentiantur Patres, ex manifestatione Dei in creaturis posse perveniri lumine rationis ad primam notitiam et ad expoliorem cognitionem existentiae Dei.

« Doctrinam in Scripturis traditam de Dei veri existentia lumine rationis insito cognoscenda Patres doctoresque christianae antiquitatis consensione maxima excoluerunt; ex eorum enim documentis constat communis haec eorum sententia: 1º ex spectabili hoc universo humanae rationi relucere Dei manifestationem; 2º hanc manifestationem rationisque vim insitam ita esse comparatam, ut in omnium animis qui rationis usum habent expeditum, saltem confusa aliqua Dei cognitio ex ipsa obvia universi consideratione velut sponte sua obortatur; 3º ad hanc primitivam cognitionem excolendam, ut plenior evadat et distinctior, tunc obiective vestigia Dei in creaturis tum subiectivè lumen rationis non deesse. »

I. Si universim quaerimus de manifestatione Dei per creaturas humanae rationi cognoscendi, doctrina apud omnes Patres tam constans est et tot eloquentissimis disputatio-

nibus exornata, ut nulli dubitationi locus esse possit. Repetunt enim et inculcant quavis data opportunitate inde ab Apologetis Iustino, Athenagora, Tatiano usque ad Gregorium M., Ioannem Damascenum, Bernardum: Dei notitiam esse universalem apud omnes gentes eo, quod Dei opera omnibus proposita Deum in se invisibilem humanae rationi demonstrant existentem, atque ita operibus ipsis doctrina continetur et institutio quaedam de Deo, quam omnes homines intelligunt.

« Forte, inquit Clemens Alex., ne aggredi quidem oportet demonstrationem (existentiae Dei), cum sit manifesta Dei providentia ex ipso aspectu omnium operum, quae arte constant et sapientia, et quae hinc quidem ordine fiunt, inde ordine manifestantur; qui vero dedit nobis esse et vivere, impertit quoque rationem, rationabiliter et bene nos vivere volens. » Post longiorem disputationem subiungit: « parentem igitur et rerum omnium creatorem omnia ex omnibus vi insita et citra doctrinam percipiunt (ἐμφύτως καὶ ἀδιδαχτῶς ἀντιλαμβάνεται...) homines universi, Graeci ac barbari (1). Genus vero nullum sive agricolarum, sive nomadum, sive urbes incolentium vivere potest, quod superioris naturae persuasione non sit praecoccupatum (μη προκατειλημμένον τῇ του κρειττονος πιστεί). Itaque populi omnes ad orientem et occidentem, ad boream et ad austrum unam et eamdem habent anticipationem de illo, qui hoc regnum constituit, siquidem universalissimae eius operaciones omnia aequa pervaserunt (2) Strom. V. p. 547. 612.

Idem ante Clementem Athenagoras (Legat. pro christ. n.4.5.7.), post ipsum Athanasius (orat. c. gentes n. 34. 35.)

(1) Hunc magistri sui locum expressit Origenes de Princip. I. 1. c. 3. n. 6, ubi ostendit ad omnia etiam irrationalia pertingere participationem Patris, quatenus est *Esse* (όντε); rationales vero creaturas participes etiam esse Verbi per rationem, « et per hoc, inquit, velut quedam semina insita sibi gerunt sapientiae et iustitiae, quod est Christus. » Est hic λόγος σπερματικός vel σπερματικός λόγος, de quo Iustinus aliquie PP. loquuntur, ut adhuc inferius videbimus.

(2) Πλὴν μὲν ἔθνος..... μικρὸν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν προληψιν περὶ τους καταστασιαί την ἡγεμονίαν, εἰγε καὶ τὰ καθολικωτάτα των ἐνεργημάτων αὐτοῦ διαπεφοιτηκεν ἐπ' ισης παντα.

demonstrant, quorum ille huius mundi statum, ordinem, perpetuum concentum, magnitudinem, splendorem, speciem, dispositionem totidem « pignora esse, ait, colendi Deum (ἐνεχυρα της θεοσεβετας); invisibilia enim ex visibilibus intelligi. » Athanasius vero, « res creatae, inquit, quasi litteris sua dispositione et ordine dominum ac creatorem suum indicant et proclamant... cum enim Deus secundum propriam naturam invisibilis sit et incomprehensibilis, ideo creationem verbo suo ita disposuit, ut saltem ex operibus ab hominibus cognosci possit; saepe enim artifex etiamsi ipse non videatur, ex operibus cognoscitur. Quemadmodum etiam de statuario Phidia narrant, eius nempe opera ex mutua partium proportione et dispositione Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse: ita oportet ex mundi dispositione intelligere huius creatorem et effectorem Deum. » Hisce simillima repetunt Iustinus de Monarchia n. 1. coll. Apolog. II. n. 6; Tatianus cont. Graec. or. n. 4; Iren. I. II.c.6.9; III. c.25; Theophilus Antioch. ad Autolye. I. I.n. 1-7; Tertullian. cont. Marcion. I. I. cc. 10. 11; Apologet. c. 17; de testimonio anim. cc. 1. 2. 5; de anima cc. 2. 18. 20; Origenes in Rom. I; cont. Celsum I. VII. n. 36; Minutius Felix in Octavio n. 18; Cyprianus de idolorum vanitate n. 5; Constitutiones Apost. I. VIII. c. 12; Basilius cont. Eunom. I. I. n. 14; epp. 234. et 235. ad Amphilochium; Gregor. Nazianz. or. 28. al. 24. n. 5-21; or. 34. al. 24. n. 10; Gregor. Nyss. de beatitudin. or. 6. T. I. p. 813. sqq.; contr. Eunom. I. XII. p. 320. seqq.; Chrysost. in Rom. hom. 3; ad popul. Antioch. hom. 9; in homiliis de Incomprehensibili; Hieronym. in Gal. c. I. et III. T. VII. pp. 391. 419. ed. Vallarsi; Augustin. de Genes. ad litt. I. IV. n. 49; Serm. 141. al. 55. de verbis Dni; Cyrill. Alexandr. in Io. I. Opp. T. IV. p. 74-76; contr. Julian. I. II. T. VI. P. II. p. 52; Gregor. M. Moral. I. XXVII. c. 5; Damase. Fid. orthod. I. I. cc. 1. 3.

Omnium nomine audiatur Gregorius Nazianzenus or. 28. al. 34. n. 5. 6. « Natura Dei est in se inapprehensibilis et incomprehensibilis, non dico, *quod sit*, sed *quid sit*; plurimum enim haec differunt... Etenim Deum esse, et omnium creatricem ac conservatricem causam, tum oculi ipsi tum

lex naturalis docent; illi quidem, dum rebus visilibus et pulchre compositis et progredientibus atque, ut ita dicam, sine motu motis et actis adspectum advertunt, haec (lex naturalis) autem, dum per res visibles et ordinatas harum auctorem ratiocinando concludit. Quomodo namque substitisset umquam et constitisset hoc universum, nisi Deo omnia creante et conservante? Neque enim citharam quis videns pulcherrime elaboratam eiusque concinnitatem et artem, vel eius audiens sonos harmonicos aliud mente reputabit, quam citharae artificem et citharoedum, et ad ipsum cogitatione feretur, etiamsi de facie forte eum non novit; sic et nobis causa efficiens et movens et conservans res effectas manifesta est, etiamsi mente non comprehendatur. Nimis autem stolidus est, qui hucusque non progressitur sponte sua et naturalibus obsecutus demonstrationibus, quique simul non assequitur, Deum non hoc esse, quod imagine aliqua animo concepimus vel informavimus, vel quod ratio adumbravit » (1).

Hoc idem brevi sententia Basilius in Hexaem. hom. I. n. 6, et Cyrillus Alex. contr. Julian. I. II. pag. 73. complexi sunt, quorum ille aspectabilem hunc mundum dicit esse « rationalium animarum scholam et gymnasium ad cognitionem Dei, dum per visibilia et sensibilia praebet menti manuductionem ad intelligentiam invisibilium, sicut ait Apostolus: invisibilia enim eius etc. » (2). Cyrillus ad quaestionem, quomodo coeli enarrent gloriam Dei, respondet:

(1) Φυσις ἀληπτος και ἀπεριληπτος, λεγω δε, οὐχ ὅτι ἔστιν, ἀλλ' ἡ τις ἔστιν..... του μεν γαρ είναι θεον και την παντων ποιητικην τε και συνεκτικην αἰτιαν και ὁφις διδασκαλος και ὁ φυσικος νομος (lex necessaria et immediate evidens, quod nihil est sine ratione sufficiente et nihil fit sine causa)· ἡ μεν (ὁφις) τοις ὄρωμενοις προσβαλλουσα και πεπηγος καλως, και ἀκινητως, ινα δύναται είπω, κινουμενοις και φερομενοις, ο δε (φυσικος νομος) δια των ὄρωμενων και τεταγμενων τον ἀρχηγον τουτων συλλογιζομενος κ. λ..... και λιαν ἀγνωματων ο μη μεχρι τουτων προινων ἔχουσιν και ταις φυσικαις ἐπομενοις ἀποδειξειν· ἀλλ' οὐδε τουτο είναι θεον, οπερ ἐφαντασθημεν ἡ ἀντιπωταμεθα, ἡ λογος ὑπεγραψεν.

(2) Ψυχων λογικων διδασκαλειον και θεογνωσιας ἔστι παιδευτηριον δια των ὄρωμενων και αἰσθητων χειραγωγιαν των νω παρεχομενος προς την θεωριαν των ἀρρετων.

“ *praeclara et eximia opera licet voce destituta tamen proclamat quodammodo scientiam artificis, quam in se ipsis velut radiis reflectunt* ” (1).

Hoc igitur universo contineri manifestationem Dei ad humanam rationem ita, ut Deus existens ex existente hac rerum universitate cognosci possit, consensus est totius christianae antiquitatis. Quoniam vero non tam generatim de cognitione Dei ex creaturis quaeritur, an aliqua sit, sed potius de modo, quo illa se habeat; ad hunc ipsum modum distinctius secundum veterum doctrinam considerandum progredimur, licet quid de eo Patres tradiderint, ex testimoniis iam citatis non obscure intelligi possit.

II. Vidimus in thesi superiori, iam in ipsis Scripturis distingui duplum velut gradum cognitionis Dei ex rerum creatarum consideratione, priorem obscuram et confusam adhuc, quae quodammodo sponte exoriatur, et hominem rationalem excitet ad quaerendum Deum deliberata attentione et studio reflexo, quo perveniat ad gradum alterum clarioris iam et distinctioris cognitionis. Hanc distinctionem a ss. Patribus doctoribusque christianis disertius explicatam habemus.

Docent Patres magno consensu praeter et ante cognitionem Dei, quae scientificae et philosophicae meditationis ac demonstrationis sit fructus, aliquam iam inesse communem omnibus hominibus, qui rationis lumen non oppresserunt. Hanc notitiam Dei primitivam velut anticipationem mentis his fere characteribus describunt.

1° Ea oboritur ex congenitis naturae rationalis principiis sponte sua, nec doctrina ac disciplina discitur; sed homo rationalis ipse per se eam concipit. Verbis disertis dicitur: “ *conceptio et sententia insita; cognitio naturaliter inserta; naturalis anticipatio mentis; id quod homo ex insita natura et citra institutionem concepit; quod non institutione discitur, sed quod homo discit ex se ipso; ratio congenita omnibus et prima in nobis lex ad Deum nos ducens*

(1) Κατοι φωνηγ οὐκ ἔχοντα μονονούμη και διακεραγχει την του τεχνουργησαντος ἐπιστημην ἐφ ἔαυτοις ἔκφαινοντα.

ex creaturis aspectabilibus (1); cognitio, quam natura ipsa suggedit quasi de publico sensu; doctrina naturae congenitae et ingenitae conscientiae tacita commissa ” Iustin. Apol. II. n. 6; Clem. Alex. Strom. V. p. 612; Orig. in Rom. I. I. n. 16; Tertull. de anima c. 2; de testim. animae c. 5; Euseb. Praep. Ev. I. II. c. 9; Naz. or. 28. al. 34. n. 6. 16; or. 34. al. 24. n. 10; Nyss. de beatitud. or. 5. T. I. p. 801; Cyrill. Alex. contr. Julian. I. II. p. 52; Damasc. Fid. orthod. I. I. c. 13.

2° Ideo haec Dei notitia communis est omnibus non solum doctis sed indoctis ac barbaris, quia omnes habent animam rationalem, et Dei opera perpetuo obiiciuntur omnium considerationi; proptereaque haec primitiva et fundamentalis notitia Dei rationem non deserit, etiam dum homo contra rationem publicis privatisque moribus ad idolatriam instituitur.

“ *Manifesta est Dei providentia ex ipso aspectu omnium operum... quia impertiit nobis Deus rationem... unde nullum est genus hominum, quod superioris naturae persuasione non sit praecognitum (προκατειλημμένον)... quia universalissimae Dei operationes omnia aequa pervaserunt* ” Clemens Alex. Strom. V. p. 612. Apud omnes recte sapientes fuit Dei manifestatio naturalis, “ *qui non omnem plane pudorem exuerunt adversus veritatem* ” (οἱ καὶ μη τελεον ἀπηρυθριακοτες προς τὴν ἀληθειαν). Ibid. p. 590. “ *Deum esse, tum oculi ipsi, tum lex naturalis rationis docent... Nimis autem stolidus est, qui hucusque non progrederitur sua sponte et naturalibus obsequens ostensionibus* ” Nazianz. I. c. In eumdem sensum loquitur Augustinus. “ *Haec est vis verae divinitatis, ut creaturae rationali ratione iam utenti non omnino ac penitus possit abscondi; exceptis enim paucis, in quibus natura nimium depravata est, universum genus hominum Deum mundi huius fatetur auctorem* ” Aug. in Io. tract. 106. n. 4. “ *Per res, ait Chrysostomus, Deus na-*

(1) Δοξα, ἐννοια ἐμφυτος. γνωσις του είναι θεον φυσικως ἐγκατεσπαρμενη. ἐννοια, προληψις φυσικη. οὐ διδαχτον, αὐτομαθεις, αὐτοδιδαχτον χρημα. του πατρος ἐμφυτως και διδιδακτως ἀντιλαμβανεται παντα. ο ἐκ θεου λογος και πατι σύμφυτος και πρωτος ἐν ήμιν νομος ἐπι θεον ήμας ἀνηγγαγει ἐκ των ὄρωμενων.